

Любов Заморська,

доктор юридичних наук, доцент,

доцент кафедри

філософії та теорії права

Чернівецького національного університету

імені Ю. Федьковича

УДК 340.12

Громадянське суспільство та його роль у забезпеченні єдності цінності права та правової нормативності

Сучасне українське суспільство перебуває у стані перманентних змін ціннісних категорій. На теперішній час, як справедливо зазначає А. Г. Карась, можна констатувати невизначеність ідеології суспільства через нівелювання старих та відсутність нових цінностей [11, с. 56] (перед усім правових).

Слід зазначити, що ціннісні основи людства є динамічним явищем, і змінюються залежно від різних чинників, які впливають на формування та зміну цінностей.

У західній літературі сформувався підхід, що визначає право як феномен, який виник на найбільш ранніх стадіях розвитку суспільства. Так, Р. Пенто та М. Гравітц з'ясовують, що будь-яке громадянське суспільство визначається правом і є неможливим без установленого правопорядку. Ще в родових кланах і племенах процес розробки норм набув містичного характеру, іншими словами, він «вироблявся» від імені та за рахунок надприродних сил [17, с. 54]. Шведський дослідник Е. Аннерс також

використовує поняття «примирливе право родового устрою суспільства» [2, с. 10], поширюючи таким чином, феномен права на устрій суспільства в державі (тобто громадянського суспільства).

Окрім того, своєрідно до змісту цього питання підходив відомий німецький філософ І. Кант: «Найвеличніше завдання людства, до вирішення якого воно покликане самою природою, – це досягнення єдиного, правотворчого громадянського суспільства» [10, с. 369].

Сутнісною властивістю права як форми організації громадянського суспільства є саме правова нормативність. Адже, нормативний характер права створює можливості для вираження типових для даного суспільства протиріч та конфліктів, а також шляхи їх подолання [14, с. 85].

Якщо людей з ідентичними цінностями у суспільстві більшість, то правомірно вести мову про існування панівної системи цінностей у суспільстві. Кожна людина, стикаючись із певними об'єктами навколишнього

середовища та маючи своє уявлення про їх цінність, дотримується певних правил «поводження» з ними. Можна сказати, що такі правила є залежними від цінності, яку представляє об'єкт, з яким стикається людина. Такі правила стають для людини нормою. Вони, демонструючи відношення людини з певними навколишніми об'єктами, показують, яку цінність такі об'єкти становлять для людини. Тому норми й називають найвищим вираженням цінностей – правилами, або керівними принципами, поведінки людей у ситуаціях певного роду. Під ситуаціями певного роду розуміється ситуації зіткнення людини з навколишніми об'єктами.

При дослідженні питання ціннісно-нормативного змісту права в сучасному громадянському суспільстві, яке має важливе наукове та практичне значення, звертається увага на нормативність як його специфічну властивість, що сприяє підвищенню ролі права в суспільстві, усуненню правового нігілізму, підвищенню ролі правосвідомості і правової культури, прагненню до правової інформації та забезпеченню правової освідченості суспільства в цілому та кожного його члена, зокрема.

Цінність нормативності у правовій сфері – це не тільки формулювання типового правила, але й гарантія здійснення суб'єктивного права. Маючи суб'єктивне право, члени суспільства не просто вільні у своїх діях, їхня свобода забезпечена, захищена загальнообов'язковою нормою, за якою стоїть держава.

Неважко передбачити, що розуміння нормативності в ситуативному контексті, по суті, знімає антинормію між нормою та цінністю, оскільки вони починають діяти в одній площині, в одному ракурсі: норма є засобом стратегічної комунікації, а цінність – інструментом комунікативної дії. Однак проблема полягає в тому, що сучасне право (у тому числі й українське) продовжує орієнтуватися на об'єктну (тобто догматичну, а

не ситуативну) нормативність [4, с. 80].

У сучасних умовах відбувається абсолютизація індивідуалізованої міри соціально допустимого у нормах права, що призводить до відчуженості і дегуманізації нормативно-правових категорій. Право виявляється відстороненим від соціальних начал свободи. Так, у сучасних державах соціальна динаміка конституційно-правових відносин є інерційною, що відображається у відсутності необхідної бази матеріально-предметних заходів, які забезпечували б необхідний правовий статус. Відбувається розмежування колективного начала у підставах конституційно-правових відносин. Г. Ф. Шершеневич правильно зазначив, що «право є явищем державного життя, а тому його поняття може з'ясуватися на тлі поняття про державу, яке, у свою чергу, припускає поняття про суспільство» [21, с. 161]. Тому дієвість правових норм залежить від ступеня визнання їх змістовної морально-ціннісної характеристики, яка відображається в екзистенціальних підставах права. Так, цілком закономірно Г. Ф. Шершеневич зазначив: «... оскільки значна кількість норм права, за своїм змістом, збігається з моральними, то сприйняття моральних поглядів тягне і пізнання юридичних вимог». Ця залежність проглядається не тільки в позитивному праві, але й в онтолого-гуманістичній спрямованості права, яка зумовлена його соціальними підставами, що виявляються в соціальних інститутах і відношеннях.

Нормативно-ціннісні імперативи права, що проявляються у правовому акті, вказують на його соціально-публічний статус. В.С. Соловійов звертає увагу на те, що «право є примусовою вимогою реалізації певного мінімального добра або такого порядку, який не допускає відомих крайніх проявів зла» [19, с. 68].

Обсяг нормативності в праві, таким чином, виявляється межами нормування цінностей у праві як осно-

воположних аттракторів розвитку права і суспільства у їх взаємодії. Структура ціннісно-нормативного регулювання залежить не тільки від індетермінованого існування цінностей і норм, але й від їх взаємопроникнення і функціонування на різних рівнях правосвідомості, оскільки формування тих чи інших цінностей права відбувається, виходячи з духу інтерпретації правових цінностей. Справедливими зв'язку із цим є ідеї того, що певні правові цінності пронизують усю правову систему, трансформуючись, отримуючи нові інтерпретації, тощо. Це і справедливість у С. С. Алексеєва, і свобода у В. С. Нерсесянца.

Справедливий акцент на громадське суспільство свого часу робить італійський політичний мислитель Н. Макиавеллі. Він довів, що, крім держави, є щось самостійне, самодостатнє, що живе за своїми законами. На його думку, це й є громадянське суспільство [9, с. 131-132].

Звідси формується поняття так званого права громадянського суспільства у значенні вищого на сучасній стадії розвитку цивілізації щабля позитивного права, що найбільш зближується із сучасним природним правом та його вищими цінностями. Базис такого права утворюють невід'ємні, природжені права людини, які є основою для визначення правомірності «самих» юридичних норм, що вводяться і підтримуються владою і, отже, для такого високого становища об'єктивного права, коли воно здатне протистояти державі як такій і коли людська особистість може заявляти «претензію на роль рівноправної з державою держави з правом суверенітету на деякій власній території». «Саме право цього щабля узгоджується з вимогами того етапу розвитку суспільства, на якому нейтралізуються крайності влади і визначається можливим забезпечити її гармонійний розвиток, причому в її співвідношенні з вимогами сучасного громадянського суспільства (посткапіталізму, народного капіталізму).

Тут і відбувається свого роду «сходження» права на вищій щабель: воно повною мірою розкриває свій потенціал як явище цивілізації і культури, як носій гуманітарних цінностей, закладених у самій суті, природі людського суспільства, людини» [1, с. 223-225]. Щодо цього, то Л. Кравченко та М. Цимбалюк стверджують, що в українському суспільстві права людини – важливий ціннісний еталон, якого закріплено у Конституції України [15, с. 18].

Цілком закономірно і очевидно С. С. Алексеєв визначає місце і призначення права в житті і долі людства, яке полягає «в тому, що позитивне право здатне забезпечити для людей, у сфері зовнішньої свободи, на «землі», де втрачається моральна мотивація вчинків, опору для належної дії моральних законів, збагачених людським розумом» [1, с. 641].

У той же час, як Л. П. Карсавін зазначає: «Індивід не є об'єктом права, що пов'язує і примушує, а суб'єктом, який індивідуалізує і реалізує норми загальноновизнаного права, а тому і власне свого права. Правові якості властиві не тільки йому: вони настільки ж притаманні іншим особистостям, його народу тощо» [12, с. 237]. Тому, загальноновизнаність права вказує на такі його якості, які проявляються у специфіці соціонормативного регулювання суспільних відносин. Правові властивості розкривають його етико-регулятивну функціональність у системі соціальних відносин. Право у цілісній системі суспільства є системоутворюючим елементом правової держави.

Міжсуб'єктивні зв'язки встановлюються у праві відповідно до об'єктивних форм соціальних відносин, в яких суб'єкт має певний статус. Виникає проблема, пов'язана з визначенням характеру міжсуб'єктивних зв'язків у ціннісних рамках права. В. С. Нерсесянец відносить цю проблему до проблеми правової рівності. Він зазначає, що «правова рівність – це рівність вільних і незалежних один від одного суб'єктів права

за загальним для всіх масштабом, єдиною нормою, однаковою мірою» [16, с. 91-92]. Однак суб'єкт права не може бути скований і підпорядкований формально-знаковій мірі рівності, яка є умовою лише інституціоналізації права в конкретних правових відносинах. Слід погодитися з положенням, сформульованим В. С. Соловйовим, який зазначив, що «у праві свобода кожного обумовлена не тільки рівністю всіх, але й дійсними умовами самої рівності». Загальну рівність (за однаковою мірою, формою і масштабом) не може бути покладено у ціннісну підставу права, оскільки не враховує його соціогенетичні та буттєві характеристики [18, с. 49]. А. І. Субетто пише: «... аморальна, індивідуалістична свобода людини є її несвободою, що переходить на рівні соціуму у розпад капіталістичного суспільства, перетворення його в «людейник» як скопище людей – «неокочівників», нічим не пов'язаних один з одним, окрім формальних зв'язків права, не пов'язаних навіть любов'ю до батьківщини, спільною історією і спільною культурою...». Об'єктивно-легітимна рівноправність (як змістовна цілісність) здатна виявити ефективні способи реалізації права [20, с. 38].

Таким чином, міжсуб'єктна основа права розкривається в об'єктивно-легітимному рівноправ'ї, за допомогою якого формується гуманістична спрямованість смислових конструкцій його норм.

Оскільки ціннісні установки реалізуються нерозривно з мотивацією, то можна стверджувати, що ціннісне регулювання у праві має джерелом суб'єкта, виходить із його уявлень про належне, про правову реальність і про дію права. Нормативне регулювання у цьому контексті можна розуміти як регулювання «ззовні», шляхом встановлення загальнообов'язкових шляхів та засобів досягнення правового порядку, а ціннісне регулювання – це регулювання міжсуб'єктне, «зсередини», воно відображає саму суть антропологізації

правового розвитку. У зв'язку з цим становлення ціннісного регулювання нерозривно пов'язане із розвитком індивідуалізації, схильністю суб'єкта в праві керуватися власними ціннісними установками, врівноважуючи ними зовнішній вплив правових нормативів [3, с. 12-13].

Досить актуальним є пересторога А. Г. Карася, який зазначає, що нині загострюється необхідність вивчення права [11, с. 60] (саме його ціннісно-нормативного прояву в сучасному громадянському суспільстві – Л. З.). Без цього знання досить важко індивідуально знаходитись і діяти певним чином у суспільстві. Значення юридичних правил і норм поступово входить у життя кожної людини й у зміст його правового життя, правової культури, правового виховання, правової поінформованості. Слід зазначити, що виключно знання права не достатньо для забезпечення правової поведінки особи. Важливою і невід'ємною ланкою у цьому механізмі є повага до права.

У теперішній час повага до права як ціннісна орієнтація набула статусу значної наукової проблеми у контексті першочергових завдань, які стоять перед громадянським суспільством і правовою державою.

Сукупність особистих установок, яких було набуто особою за рахунок знань, ідеалів, особистого досвіду, становлять основу оцінки будь-яких реформ, у тому числі, етичних і правових норм.

Ступінь визнання або заперечення особою нових етичних і правових норм суспільного життя залежить від минулого соціального досвіду і системи ціннісних орієнтацій.

Окрім того, в юридичній літературі є поширеною аксіолого-релятивна концепція права. Так, А. А. Івін зазначає, що «правова норма – це нав'язана і соціально закріплена оцінка» [5, с. 118], при цьому він не викремлює об'єктивних (змістовних) елементів у компонентній структурі оцінки [7, с. 82] і в логіці норм [6, с. 45]. Проте, право має екзистенціально

льно-аксіологічні підстави буття, що виявляється у взаємному зв'язку суб'єктів у правових відносинах. І. А. Ільїн зазначає, що «... право є незримо присутньою та об'єктивно існуючою межею, що відділяє кожен живий людський дух від іншого, і в той же час, що поєднує їх разом» [8, с. 327]. Право відтворює ціннісні межі міжсуб'єктного співвідношення, що відбиває його буттєво-аксіологічне значення в суспільстві. Б. А. Кістяковський, аналізуючи нормативно-аксіологічну роль права, писав: «... нормативне поняття права, з одного боку, впирається у сферу чистих етичних цінностей, з іншого – воно коріниться в культурних благах самого суспільства» [13, с. 457]. Цей дуалізм соціальної природи права долається при його розгляді в екзистенціально-аксіологічному зрізі.

Таким чином, право у громадянському суспільстві постає як аксіологічна основа його еволюційного розвитку, а також як необхідність, утво-

рена внаслідок нормативного змісту та еволюційного розвитку самого суспільства. Окрім того, визнання особою (членом громадянського суспільства) права як нормативної цінності досить потужно впливає на регулювання суспільних відносин, у свою чергу, критерії оцінки права є ідеями істинності та справедливості права як нормативного явища. Іншими словами, правова нормативність залежить від оцінки права самим суб'єктом (членом громадянського суспільства) як цілі та засобу для досягнення зазначеної ефективності. Відповідність правових приписів ціннісним уявленням особи сприяє розвитку її правосвідомості та правової культури, а також соціально активній правомірній поведінці як члена громадянського суспільства. А сучасне громадянське суспільство відіграє надзвичайно важливу роль у забезпеченні формування і еволюційного розвитку ціннісних засад правової нормативності.

Список використаних джерел

1. *Алексеев С. С.* Восхождение к праву. Поиски и решения / С. С. Алексеев. – М. : НОРМА, 2001. – 752 с.
2. *Аннерс Э.* История европейского права / Э. Аннерс ; пер. со швед. / Ин-т Европы. – М. : Наука, 1994. – 397 с.
3. *Горобець К. В.* Аксіосфера права та її компоненти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук зі спеціальності 12.00.12. – філософія права / К. В. Горобець. – О., 2012. – 18 с.
4. *Горобець К. В.* Ціннісно-нормативні складові правової сфери / К. В. Горобець // Часопис Київського університету права. – 2011. – Вип. 4. – С. 75–81.
5. *Ивин А. А.* Аксиология : науч. изд. для студ., аспирантов, преподавателей вузов / А. А. Ивин. – М. : Высш. шк., 2006. – 390 с.
6. *Ивин А. А.* Логика норм / А. А. Ивин. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1973. – 120 с.
7. *Ивин А. А.* Основания логики оценок / А. А. Ивин. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1970. – 228 с.
8. *Ильин И. А.* Собрание сочинений : Статьи. Лекции. Выступления. Рецензии (1906–1954) / И. А. Ильин ; сост. и коммент. Ю. Т. Лисицы; имен. указ. О. В. Лисицы ; худож. Л. Ф. Шканов. – М. : Рус. кн., 2001. – 560 с.
9. *История политических и правовых учений* : учеб. для вузов / под общ. ред. В.С. Нерсисянца. – М. : Издат. гр. ИНФРА, 1997. – 727 с.
10. *Кант И.* Учение о праве / И. Кант // Сочинения : в 8 т. – Т. 6. – М. : Мысль, 1994. – 480 с.
11. *Карась А. Г.* Право як ціннісна основа українського суспільства / А. Г. Карась // Держава і право. – 2010. – Вип. 48. – С. 56–61.

12. *Карсавин Л. П.* Философия истории / Л. П. Карсавин. – М. : АСТ : ХРАНИТЕЛЬ, 2007. – 510 с.
13. *Кистяковский Б. А.* Социальные науки и право. Очерки по методологии социальных наук и общей теории / Б. А. Кистяковский. – М. : М. и С. Сабашниковы, 1916. – 708 с.
14. *Коркунов М. Н.* Лекции по общей теории права / М. Н. Коркунов. – 3-е издание, исправл. и дополн. – СПб., 1909. – 354 с.
15. *Кравченко Л.* Розбудова українського громадянського суспільства: кризь призму бачення окремих проблем / Л. Кравченко, М. Цимбалюк // Право України. – 2003. - № 10. – С.17-21.
16. *Нерсесянц В. С.* Политико-правовые ценности: история и современность / В.С. Нерсесянц ; Рос. акад. наук, Ин-т государства и права ; отв. ред. В. С. Нерсесянц. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 256 с.
17. *Пэнто Р.* Методы социальных наук / Р. Пэнто, М. Гравитц. – М. : Прогресс, 1972. – 606 с.
18. *Соловьев В. С.* Право и нравственность: Очерки из прикладной этики / В. С. Соловьев. – 2-е изд. – СПб. : Изд. Я. Канторовича, 1899. – 187 с.
19. *Соловьев В. С.* Право и нравственность / В. С. Соловьев. – Минск : Харвест ; Москва : АСТ, 2001. – 192 с.
20. *Субетто А. И.* Доктрина духовно-нравственной системы: ноосферного человека и ноосферного образования / А. И. Субетто. – СПб. ; Кострома : КГУ им. Н. А. Некрасова, 2008. – 98 с.
21. *Шершеневич Г. Ф.* Общая теория права. - Вып. Первый/ Г. Ф. Шершеневич. – М. : Изд-во Братьев Башмаковых, 1910. – 320 с.

Заморська Л. І. Громадянське суспільство та його роль у забезпеченні єдності цінності права і правової нормативності

Статтю присвячено дослідженню правового значення громадянського суспільства і його ролі у співвідношенні аксіологічного змісту та правової нормативності як основи права. Ця роль розкривається через міжсуб'єктні зв'язки та об'єктивно-легітимну рівноправність усіх членів громадянського суспільства.

Ключові слова: право, громадянське суспільство, правова нормативність, ціннісно-нормативна основа права.

Заморская Л. И. Гражданское общество и его роль в обеспечении единства ценности права и правовой нормативности

Статья посвящена исследованию правового значения гражданского общества и его роли в соотношении аксиологического содержания и правовой нормативности как основы права. Эта роль раскрывается через межсубъектные связи и объективно-легитимное равноправие всех членов гражданского общества.

Ключевые слова: право, гражданское общество, правовая нормативность, ценностно-нормативная основа права.

Zamorska L. Civil society and its role in ensuring the unity of values and legal rights normativity

The article studies the legal significance of civil society and its role in relation axiological meaning and normative law as the basis of law. This role is revealed through between subjects ties and objectively legitimate equality of all members of civil society.

Key words: law, civil society, normative of law, value-regulatory framework of law.